

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

Администрация Пий – Хемского кожууна

РАССМОТРЕНО

СОГЛАСОВАНО

УТВЕРЖДЕНО

На заседании ШУМО ГЦ

Заместитель директора ВР

Директор

Протокол №1

Кок А.А.

Монгуш И.И.

От «28» августа 2024г

от «28» августа 2024г

Приказ №59 от «28» августа 2024г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

Внеурочной деятельности « Улусчу ужурлар»

для 7 класса

7 - ги класска класстан дашкаар өөренир «Улусчу уjurлар» эртемнин ажылчын программасы

Эге сөс

Улусчу уjur-чаңчылдарны чаа езу-биле шинчилеп, ону өөредилге- кижизидилге ажылынга чогумчалыы-биле ажыглап ажылдап эгелээн Республиканың федералдыг-даа, төп-даа шенелделерже кирген школаларның арга-дуржулгазынга даянып, бо хуннерде бистин республиканың барык шупту школалары «Улусчу уjurлар» кичээлдерин тыва езу-чаңчылдарга даянып, эрттирип эгелээн. Ук кичээлдернин кижизидилге ажылынга салдары аажок улуг бооп турары билдингир.

Тыва чон салгалынга бодунуң материалдыг байлактарын арттырып бээринден аңгыда, сагыш- сеткил байлаан – уjur-чаңчылдарны салгал аразынга үспейн, хумагалыы-биле дамчыдып чораан.

Эртем-суял сайзырап, кижилернин угаан-медерели чаа үениң агымынче кирип, харын-даа чүгле чогумчалыг материалдыг тала колдап, сагыш-сеткил ядараар деп барган үеде чаагай чаңчылдар кичээлинин ролю кончуг улуг апарган.

Амгы үеде тыва улустуң уjur-чаңчылдарынга шинчилел ажылдары уламчылап, янзы-бүрү номнар, программалар хөйү-биле үнүп турары башкылал ажылынга улуг дузаны көргүзүп турар.

Ажылдың үндезини кылдыр «Тыва чоннуң бурунгу уjurларын болгаш чаңчылдарын өөредиринин программасы. 7- 9 класстар», С.Б.Байыр- оол, С.К Монгуш, Ч.Ш. Ондар, С.Ч.Шулуу- Маадыр; «Тыва уjur- чаңчылдар 5- 9» А.К.Ооржак, С.Б.Оюн деп болгаш өске- даа тыва чоннуң бурунгу уjurларының дугайында үнгүлээн өөредилге номнарын алган. Улусчу езу-чаңчылдар деп факультатив кичээлинге даянып тургаш кылган бо программа тыва чоннуң чаагай чаңчылдарын школага эрттиреринин бир вариантызы болуп турар.

Тайылбыр бижик

Тыва ёзу-чаңчылдарны кижизидилгенин янзы-буру хевирлеринге ажыглап болур: куш-ажыл кижизидилгезинге, бойдуска ынак болгаш анаа хумагалыг болурунга, эстетиктиг, этиктиг кижизидилге дээш оон-даа өске хевирлеринге.

Уруглар кижизидилгеzi чоннуң бодунуң төөгүзүнден, культуразындан болгаш сүзүүнден дөстелир деп, М. Б. Кенин-Лопсан санап турар. Программада кезектер уругларның назы-харын, сонuurгалын барымдаалап хувааттырган. Уругнун назы-хары бичии болган тудум, оларның чуве сактып алыры быжыг, уттунмас болур. Ынчаарга, он дөрт хар четкен оол-даа, кыс-даа уруг улуг-биче улус-биле харылзажып, бот-боттарының, улуг-бичениң аразында хүндүткелди сагып, тыва чоннуң езу-чаңчылдарын үнелээр, өөренир деп чүлдү медереп-билип эгелээр болур. Амыдыралга эргежок чугула апаргы дег, өгге хамаарыштыр уjurларны өөредир сорулга-биле ук программаны тургузуп кылган.

Ажылды кылып тургаш, тыва уjur-чаңчылдарга хамаарыштыр кылдынган ажылдарын өөренип көрүп, дуржулгалыг башкыларның шинчилелдеринин байлак арга- дуржулгазынга даянган. Мурнуку класстарга кээп турганы темалар кээп болур. Ынчалза-даа башкы бүрүзү ону бот-тывынгыр чоруу-биле уругларның назы-харынга дүүштүр белеткээр уjurлуг.

7-ги класска өөредир темаларның бөлүктээшкени:

«Өг – тыва кижинин буянныг уязы. Тыва улустуң оюннары».

1. «Ааткыш кавай- төрөөн черим». Төрөөн чер, кавай деп билииштин-биле таныжар.

2. Өг –тыва кижиниң буянныг уязы. Өгнүң төөгүзү, хевирлери, ажыктыы, аңаа хамаарышкан езулалдар.

5. Тыва улустун хоойлужуткан болгаш национал байырлалдары.

7. Кожа –хелбээ өске чоннарның байырлалдары (Алтай, хакас, орус улустун байырлалдары).

8. Наадым – чоннуң ынак байырлалы.

9. Уругларның хар-назынынга дүүшек оюннар.

«Улусчу уjur-чаңчылдар» кичээлдериниң өөредиглиг сорулгалары :

- уругларга бодунуң төрөөн чонунуң шаг-төөгүдөн бээр туруп келген езу-чаңчылын таныштырып, ону ыдыкшыдып көөрүнгө өөредири;
- езулуг тыва кижиниң овур-хевири, мөзү- бүдүжү кандыг чораанын улустун аас чогаалын болгаш чогаалдарны ажыглап тургаш, делгеренгей таныштырып, бар билиглерин ханыладып өөредири;
- тыва улустун чаңчылчаан ажыл-ижи-биле чурттап турган база амгы үеде-даа чурттап чоруур оран-савазынга даянмышаан таныштырып, мергежил шилип алырынче угланган ажыл чорудуп, келир амыдыралга белеткээри;
- бурунгу чүдүлгө, дагылгалар, уjurларның өөредиглиг утказын тайылбырлап, долгандыр турар бойдуска хумагалыг чорукка кижизидип, уругларны биче сеткилдиг, дузааргак, кээргээчел чорукка өөредири;
- бодунуң төрөөн чериниң (кожуунунуң) онзагайы-биле таныштырып, алдарлыг кижилерин танып ап, оларга чоргаарланып чоруурунга өөредири;
- кожа-хелбээ чурттап чоруур чоннуң байырлалдары-биле таныштырары;
- өг-бүлө, ада-ие кижиниң хүлээлгелери, өг-бүлениң бюджетиде деп билиишкиннер-биле уругларны таныштырары;
- тыва улустун уруг-дарыг кижизидеринге кандыг хамаарылгалыг, чаш төлдү кадык-чаагай кижизидериниң айтырыгларын канчаар шиитпирлеп чораанының дугайында билигни бээри.

Кижизидилгелиг сорулгалары:

- уругларны чоннуң ыдыктыг чаңчылдарын сагып чоруур, бедик культурлуг, кижизиг кижилер болурунга кижизидер;
- күш-ажылга ынак, мөзүлүг чаңга уругларны чаңчыктырып кижизидер;
- долгандыр турар бойдуска хумагалыг болурунга, бойдуска хамаарылгалыг езу-чаңчылдарны сагып чоруурунга чаңчыктырар;
- ава, ача кижиниң хүлээлгелерин медреселдиди-биле билип, өг- бүлө амыдыралынга бичиизинден белен болуп, уруглар кижизидилгезиниң айтырыгларын сайгарып чоруурунга кижизидер;
- каяа- даа чорааш, бодун тыва кижини мен деп медресеп билип чоруур национал чоргааралды уругларга оттурар.

Өөреникчилер

- «тыва» деп сөстүн төөгүлүг утказын,
- тыва улусчу чаңчылдарны, езулалдарны (оон иштинде тыва өггө хамаарышкан езулалдарны), уjurларны, дагылгаларны, дойларны, ыдыктарны,
- чоннуң чаңчылчаан ажыл-ижин,
- тыва улустун байырлалдарын, оюннарын,
- өг- бүлөдө кижигүннер аразында харылзаа дугайында хоойлу-документилерни,
- өг- бүлө бүрүзүнүң сагып чоруур чараш чаңчылдарын билген **турар уjurлуг**.

Программаның тургузуу:

«Өг – тыва кижиниң буянныг уязы. Тыва улустуң оюннары».

1. «Ааткыыш кавай- төрөөн черим». Төрөөн чер, кавай деп билиишкин-биле таныжар. – 1 шак;
2. Өг –тыва кижиниң буянныг уязы. Өгнүң төөгүзү, хевирлери, аңаа хамаарышкан езулалдар. – 7 шак, ооң иштинде 1 практиктиг кичээл;
3. Тыва өг улустуң аас чогаалында, шүлүктөрдө. – 2 шак, ооң иштинде 1 практиктиг кичээл;
4. Чайлаг, күзөг, кыштаг, чазаг дойлары. Өгнүң шаг төөгүдөн бээр ажыктыы. – 1 шак;
5. Тыва улустуң хоойлужуткан болгаш национал байырлалдары. – 1 шак;
6. Шагаа – чаа чыл уткуурунун байырлалы. – 5 шак, ооң иштинде 2 практиктиг кичээл;
7. Кожа –хелбээ өске чоннарның байырлалдары (Алтай, хакас, орус улустун байырлалдары). – 1 шак;
8. Наадым – чоннун ынак байырлалы. – 7 шак, ооң иштинде 2 практиктиг кичээл;
9. Уругларның хар-назынынга дүүшөк оюннар. – 5 шак, ооң иштинде 2 практиктиг кичээл;
11. Ада- огбениң элээди уругларга чагыглары. – 2 шак; оон иштинде 1 практиктиг кичээл
12. Туңнел кичээл. – 1 шак.

Өг - биле холбашкан езу-чаңчылдарны сагып, эптиг-эвилең чорукка чаңчыгар, өгже кирериниң езулалындан эгелээш, культурлуг чугаалажырынга, байырлажып чоруурунга чедир езулалдарны сагырынга чаңчыгар. Тыва улустуң хоойлужуттунган болгаш эрте-бурунгудан сагып эрттирип чораан байырлалдарын билип база сактып ап, чоруур. Наадым оюннарының дугайында тускай материалдарны чыып, рефераттар кылып өөренир.

7-ги класска “Улусчу ужулар” эртеминге **«Өг – тыва кижиниң буянныг уязы. Тыва улустуң оюннары.»** деп кезектерге хамаарыштыр темаларны чарып эрттирери

Өгнүң төөгүзү. Тыва өг аас чогаалында, чогаалдарда. Өгнүн дериг- херексели. Өг иштиниң кижизидикчи ужуру- утказы. Өг иштинде шак-үе санаашкыны.

Өгге аъттыг, чадаг чоокшулап кээриниң езулалы. Өгже кирериниң, өгге олурарының езулалдары. Амырлажыр езулал. Аалга келген кижини хүндүлээр езулалдар: шайладыры, хондулары, үдээри. Аалдажыр чаңчыл. Аалчы кижиниң төрөл аалынга кээриниң чылдагааннары. Аалчы кижиниң сөңү. Аалчыны үдээр – хап дүптээр езулал. Өгге улуг улус олурда бичии уругларның сагыыр чүүлдери.

Тыва чоннун шаандан бээр байырлап чораан байырлалдары. Шагаа– чаа-чыл уткуурунун байырлалы. Шагаага белеткел. Шагааның бүдүү хүнү, шагаа хүнүндө, бүдүүзүндө сагыыр чүүлдер.

Шагаа үезиниң оюннары: баг кагары, баг адаары, шыдыраа оюннары, кажык оюннары, тевектээри.

Баг кагары, оюннун сорулгазы, киржикчилери. «Баг» деп сөстүн утказы, оюнга хереглээр баг аймаа.

Баг адары. Оюннуң дериг- херексели. Баг адары – эрте- бурунгу оюннарның бирээзи.

Шыдыраа оюннарының хевирлери : хөл- шыдыраа, буга- шыдыраа, муң- муң, чирги шыдыраа. Шыдыраа оюннарының тус-тус ойнаар сорулгазы, чуруму, тывылган үези.

Кажык оюннары: дөрт берге, кажыкты чыттырып кагары, дүжүрүп кагары, хожулап кагары. Кажык адары. Кажык- биле аът чарыштылары, бодалажыры.

Наадым– малчыннар байырлалы. Наадымны эрттирериниң үези. Ужур- утказы, чуруму.

Наадым үезиниң оюннары: хуреш, аът чарыштылары, ча адары. Сүр- күчүнүң үш оюнунуң төөгүзү. Тываның төөгүзүндө болуп турган Наадымнарының үезинде шүүп турган мөгелер, чарыштарга эртип турган аъттар. Тываның алдар- аттыг мөгелери, ча адыкчылары.

ТАР начыннарының суму, кожууннарга хүрешпес чораанының чылдагааннары.

Эзир- Кара – төөгүлүг аът.

Шагаа, Наадым үезиниң алгыш- йөрээлдери.

Уругларның тус- тус хар- назынынга дүүштүр ойнаар оюннары : сайзана, хан-дамыр сайзырадыр оюннар, угаан оюннары. Салаалар- биле ойнаар оюннар.

Ада- өгбениң элээди уругларга чагыглары.

Календарь-тематиктиг план.
«Өг –тыва кижиниң буянныг уязы. Тыва улустун байырлалдары, оюннары.»

№	Темазы	Үези/ шагы	Кичээлдин хевири	Кичээлге ажылдың хевирлери	Кичээлден уругларның билген турар билиишкиннери болгаш эге билиглери	Онаалга	Кичээлдин эртер хүнү	
							план езугаар	херек кырында эрткен үези
1.	Киирилде кичээл. «Ааткыыш кавай- төрээн черим». Төрээн чер, кавай деп билиишкин –биле таныжар.	1	Киирилде кичээл (чаа чүүл билип алырының кичээли)	Беседа. Башкының тайылбыры.	Ааткыыш-кавай, төрээн чер; оларның аразында харылзаазын тодарадып, ону тайылбырлап билген турар ужурлуг.	Төрээн черин чарашсынып чурукка тырттырып экээр.	04.09.	
2.	Өг-тыва кижиниң буянныг уязы. Өгнүң төөгүзү, хевирлери.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Өг – тыва кижиге буянныг уя деп билиишкинни база өгнүң хевирлерин, тывылган төөгүзүн билген турар.	Өг иштиниң планын чуруур. (А4)	11.09.	
3	Өгнун дериг- херексели. Өг иштиниң кижизидикчи уткалыы. Өг иштинге шак- үе санаашкыны.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Өгде дериг-херекселдерниң аттарын: үлгүүр, орун, аптаралар, чүък, өг шывыы, ынаа, хана, хараача деп билиишкиннерни база өг иштинге үе санаашкынын билген турар.	Өг иштин аңгы- аңгы чуруур.	18.09.	
4	Өгге хамаарышкан езулалдар. Өгде ыдыктыг чүүлдер.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Өгге хамаарышкан езулалдарны: өгге келген кижини шайладыр, өгге бир кижи олурда, сагыыр, өгге бир кижи олурда, эт-сепке хамаарышкан, аалчы кижини хүндүлээр езулалдарны база өгде ыдыктыг чүүлдерни	Өгге хамаарышкан езулалдарны бажыңга кылып турар бис бе тодарадып бижиپ эккээр.	25.09.	

					билген турар ужурлуг.			
5	Өгге олуларының чуруму.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Өгге олуларының чурумун: баскактанып, сөгедектей, дис баштап, күдүк базып, будун көстүп олурбазы, дазалап олурбазы, будун хачылай олурбазы, холун черге даянып олурбазы дээн ышкаш сагыыр ужурлуг база хоруглуг чүүлдерни билген турар.	Өгге олуларының чурумун өскелерге айтып бээр. Оларның санын башкыга чугаалаар.	02.10.	
6	Өгже киреринин, үнеринин езулалдары.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Өгге киреринин: өгнүң ээзинин, аалчының үнер болгаш киреринин езулалдарын билген турар.	Өгже киреринин чурумун бажыңче киреринин чурумун биле деңнээр.	09.10.	
7	Аалчыларны уткуур, удээр езулалдар.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Аалчы кижини уткуур, үдээр, ону хүндүлээр база хап дүптээр езулалдарны база өгге кижилер келгенде удуурунун, өгден үнеринин, диленчини хүндүлээринин база аал ээлээн уругларның сагыыр езулалдарын билген турар.	Өөреникчилер боттарының бажыңнарынга канчаар үдежиринин болгаш уткужарының чурумун бижип эkkээр.	16.10.	
8	Практиктиг кичээл. СТМ «Аалга кирген кижини аяк эрии ызырар...»	1	Билиглерин быжыглаарының кичээли	Практиктиг ажыл. Чогаадыкчы ажыл. Беседа.	Өгге хамаарышкан тыва улустун езулалдарын херек кырында көргүзүп, ону ажылгалга кириерин билип алыр болгаш күүседир.	Бажыңга эжи кээр болза, канчаар уткуур база шайладырының чурумун чогаадыр.	23.10.	
9	Тыва өг улустун аас чогаалында, шүлүктөрдө.	1	Чугаа сайзырадылганың кичээли	Беседа. Башкының тайылбыры.	Тыва улустун аас чогаалында болгаш чогаалдарында, шүлүктөрүндө тыва өгнүң ролун база амыдыралчы чижектер-биле деңнеп өөренир.	Тыва өгге хамаарыштыр шүлүк чогаадыр.	06.11.	

10	Практиктиг кичээл. Конференция «Өг – биче делегей».	1	Билиглери быжыглаарының кичээли	Чогаадыкчы ажыл. Практиктиг ажыл. Бодунуң бодалын илередиинге ажыл.	Өгге хамаарышкан уругларның кылган дыңнадыгларын база чуруктарының камгалалы.	Чогаадыкчы ажылын бажыңга доозар.	13.11.	
11	Чайлаг, күзег, кыштаг, чазак дойлары. Өгнүң шаг төөгүден бээр ажыктыгы.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Өгнү көжүрериниң чурумун база ону көжүрерде сагыыр ужурлуг езу-чаңчылдарны өөренип билген турар ужурлуг.	Кижиги бүрүзү үениң дөрт ээлчээниң аайы-биле чурук чуруур. (А4)	20.11.	
12	Тыва улустуң хоойлужуткан болгаш национал байырлалдары.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Тыва улустуң Шагаа болгаш Наадым дээн уткалыг байырлалдарының тывылган төөгүзүн, ужур-утказын билген турар болгаш ону үнелээр сагыш-сеткилдиг болур.	Наадымнап чораанын бижиңип эккээр.	27.11	
13	Шагаа – чаа чыл уткуурунун байырлалы. Шагаага белеткел.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Шагаа – чаа чыл база часты уткуурунун байырлалы. Аңаа белеткел дугайын өөренип көөр, амгы үе-биле белеткелди деңнеп билген турар.	Хырбачаны канчаар кылырын айтырып бижиир.	04.12	
14	Шагаа хүнү. Шагаа үезиниң алгыш- йөрээлдери.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Шагаа хүнүнүн эртериниң чижек хүн чурумун база ол хүн чоннуң сагыш-сеткилин, аразында харылзаазын билген турар. Эвээш дизе, 1-1 алгыш- йөрээлдерни билген турар. (Шагаага хамаарыштыр)	Алгыш-йөрээл доктаадыр.	11.12.	
15	Шагаа байырлалының онзагай оюннары.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Шагаа байырлалының чижек хүн чурумун тургузуп тургаш- ла, аңаа ойнап эртер	Тыва оюннарга дыңнадыглар белеткээр.	18.12.	

					оюннарның даңзызы-биле 29.12.кичээлге ажылдаар база оларның тывылганының кыска төөгүзүн, кижиниң сайзыралынга, угаан- медерелинге салдарлыын билген турар.			
16	Практиктиг кичээл. «Чаңчылывыс сагып, шагаалажып ойнаал».	1	Билиглери быжыглаарының кичээли	Практиктиг ажыл. Чогаадыкчы ажыл.	Практиктиг кичээлге өг- бүлге канчаар уткуурун практика кырынга көргүзөр. Ону школага канчаар эрттирерин планнаар.	Чолугушкан ийи кижи чуруур.	25.12	
17	Практиктиг кичээл. Школавыста шагаа.	1	Билиглери быжыглаарының кичээли	Практиктиг ажыл.	Школага планнатынган Шагааны эрттирер. (7-ги класстар аразынга) Оюннарны харыылаар уругларны шилиир.	Кожа-хелбээ чоннарның национал байырлалдарын интернеттен дилеп көөр.	15.01	
18	Кожа-хелбээ өске чоннарның байырлалдары (Алтай, хакас, орус улустун байырлалдары).	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Кожа-хелбээ чурттап чоруур чоннарныбайырлалдарының дугайында медээ-биле таныжар. Оларның ук байырлалдарга сагып турар езу-чаңчылдарынң утказын башкының берген медээлеринден билип алыр.	Бир-ле нацияның национал байырлалын чуруур.	22.01.	
19	Наадым – чоннуң ынак байырлалы. Эрттирер үези, ужуз - уткалыы, чурумун. Наадым үезиниң оюннары. Аът чарыжы.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Наадым байырлалының эрттирер үезиниң, чурумунун, кымнарга тураскаадып эрттирип турарының дугайында билген турар. Аңаа эртер аът чарыжы, хүреш оюннарының дугайында медээлер-биле таныжар.	Наадымга хамаарышкан кыйгырыг, девиз чогаадыр.	29.01.	

20	Мөге хүрежи.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Хүреш деп чүл? Ол тыва национал оюн болбушаан, спортун бир хевири болуп кирип турарының дугайында база Тывада сураглыг мөгелер дугайында медээлерни билген турар уjurлуг.	Мөгеге мактал бижиир.	05.02.	
21	Эзир –Кара – төөгүлүг аът.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Тыва чоннун аът чарыштырар оюнунун дугайында база Тывада төөгүлүг чүгүрүк аъттар дугайында медээни билген турар.	Эрткен аътка мактал бижиир.	12.02.	
22	Наадым. Наадымнар хүрежинге шүглүп чораан мөгелер, чарыштарга эртип чораан аъттар.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Тывада сураглыг мөгелерге база төөгүлүг аъттарга кылган рефераттарын камгалаар болгаш оларның дугайында медээни эштеринге дамчыдар.	Девип турар мөгелерге база чүгүрүк аътка презентация кылыр.	19.02.	
23	Ыдык мал деп чүл? (аътка хамаарыштыр)	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Тыва кижинин амыдыралында аъттын ролун, аңаа тыва кижинин хамаарылгазын	Аът дугайында чогаалдар болгаш кинолар, мультфильмнер санап бижиир.	26.02.	
24	Практиктиг кичээл. СТМ «Ажылывыс түңнээлиңер».	1	Билиглериң быжыглаарының кичээли	Практиктиг болгаш чогаадыкчы ажыл.	Наадымга хамаарыштыр түңнел чогаадыкчы ажыл кылыр. Чижээ: эрткен аътка кубок, мөгеге кубок азы дамчыыр кубок дээн чижектиг. Класка биче Наадымны белеткээр.(планнаар)	Чогаадыкчы ажылын доозар.	05.03	
25	Практиктиг кичээл «Клазывыста биче наадым».	1	Билиглериң быжыглаарының кичээли	Практиктиг ажыл.	Планнатынган Наадымны спортзалга азы даштыгаа спорт шөлүңгө эрттирер.	Сайзанактаар херекселдер ап аар.	12.03	
26	Уругларның хар-	1	Чаа чүүл билип	Беседа.	Оюн деп чул?, тыва оюннарга	Сайзанакты чуруп	19.03	

	назынынга дүүшкек оюннар. Сайзанаң.		алырының кичээли.	Башкының тайылбыры.	кандыг оннар хамааржырыл? Оларны назы-хар аайы-биле канчаар бөлүктөп болурул? База Сайзанаңтың хевирлерин билген турар уjurлуг.	эkkээр азы аайлап каан сайзанаңты чурукка ттырттырып эkkээр.		
27	Угаан оюннары.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Угаан-медерел сайзырадыр оюннарның ойнаар дүрүмнерин билген турар уjurлуг. Оларның кижиниң угаан-медерелиниң сайзыралынга кандыг салдарлыын бот-башкарнып түңнеп көргөн болур уjurлуг.	Бир оюн чогаадыр.	02.04	
28	Хан-дамыр сайзырадыр оюннар.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Хан-дамыр сайзырадыр оюннарны билген турар болгаш оларның кандыг хевирлери бөгүн ойнаттынып турарын түңнээр.	Хан-дамыр сайзырадыр оюннарга ажыглаар ойнаар херек чүүлдерин санап бижиир.	09.04	
29	Практиктиг кичээл. Салаалар-биле ойнаар оюннар.	1	Билиглериң быжыглаарының кичээли	Практиктиг ажыл.	Салаалар-биле ойнаар оюннарны назы-хар аайы-биле дүүштүрер, үстүндө өоренген оюннарын ойнаар.	Матпаадырны дунмазынга өөрөткеш, тырттырып эkkээр.	16.04	
30	Практиктиг кичээл Оюннарга СТМ мөөрейи.	1	Билиглериң быжыглаарының кичээли	Практиктиг ажыл.	Оюннарга мөөрей эрттирер.	Бир кожамык чогаадыр.	23.04	
31	Ада- огбениң элээди уругларга чагыглары.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Бурунгу өгбелерниң келир салгалга чагыглары-биле таныжар.	Ада-өгбелерниң ниити чагыглары биле ада-иезиниң чагыгларын деңнээр.	30.04	
32	Практиктиг кичээл. Адаларның чагыынга харыывыс.		Чугаа сайзырадылгазы ныкичээли	Практиктиг болгаш чогаадыкчы	Өгбелерниң чагыынга хамаарыштыр харыы кылдыр чогаадыкчы ажыл. (шүлүк,	«Улусчу уjurлар» эртеми меңээ солун болган бе? деп	14.05	

				ажыл.	ыры, чогаадыг, чечен чугаа)	чогаадыг бижиир.		
33	Түңнел кичээл.	1	Чаа чүүл билип алырының кичээли.	Беседа. Башкының тайылбыры.	Чыл иштинде өөрөнгөн чүүлдерин түңнээр. «Улусчу уjurлар» деп эртем оларның амыдыралынга уjur-дузалыг, эки салдарлыг болган бе түңнээр.	Чайгы онаалгалар.	21.05	

“Улусчу уjurлар” эртеминиң «Өг – тыва кижиниң буянныг уязы. Тыва улустуң оюннары.» деп эгени өөренип дооскан 7-ги класстың өөреникчилери дараазында чүүлдерге өөрөнгөн болгаш оларны билген турар:

- өг - биле холбашкан езу-чаңчылдарны сагыыр;
- эптиг-эвилең чорукка чаңчыккан;
- өгже кирериниң езулалындан эгелээш, культурлуг чугаалажырынга, байырлажып чоруурунга чедир езулалдарны сагыырынга чаңчыккан;
- Тыва улустуң хоойлужуттунган болгаш эрте- бурунгудан сагып эрттирип чораан байырлалдарын сактып ап база байырлап чоруур;
- Наадым оюннарының дугайында билген турар;
- Ада-өгбелерниң чагыын билер.

Ажыглаан литература

1. Алдай – Буучу Кызыл, 1993
2. Байыр-оол С.Б болгаш о.ө. Тыва чоннун бурунгу ужурларын болгаш чанчылдарын өөрөдиринин программазы. Кызыл, 2002.
3. Бартан О.О. Тываларның национал чеми болгаш, чем үнүштер. Кызыл, 1997.
4. Будегечи Т. Б. Художественное наследие тувинцев. Москва, 1995.
5. Даржа В.К. Лошадь в традиционной практике тувинцев кочевников. Кызыл, 2003.
6. Казырыкпай Б.О. Эрнин эреси. Кызыл, 2001.
7. Камычек. Я. Вежливость на каждый день. Москва «Знание», 1981
8. Кара – Күске К.Ч. Аътка тураскаадыг. Кызыл 1995 .
9. 10. Кенин-Лопсан .М.Б. Тыва улсунуң бурунгу ужурлары . Кызыл, 1994
11. Кенин-Лопсан М.Б. Тыва чанчыл. Кызыл «Новости Тувы» 2000. .
12. Лагерь Лекарственные растения Тувы. Кызыл, 1998
13. » Еше лама» Сопа Ринпоче. Энергия мудрости . Основы буддийского учения. Москва «Цонкапа», 2003.
14. . Монгуш М.В. Тувинцы Монголии и Китая. Новосибирск «Наука», 2002
15. Намзал Э.Х. Холу чемзиг авам сөну. Кызыл 1995.
16. Образовательная программа «Несущая свет». Программа клуба молодой семьи. Кызыл, 2003.
17. Ооржак А.К., Оюн С.Б. Тыва чаңчылдар 5-9 класстарга өөрөдилге программазы. Кызыл, 2003
18. Путеводитель Тува. Москва «Авангард», 2004
19. 21. Самбу И.У., Самбу М.Д. Тыва чоннуң бурунгу ажыл – агыйы, амыдыралы. Кызыл, 2004.
20. 22. Салчак К.Б, Салчак Л.П. Тыва улусчу педагогиканын хөгжүлдеси. Кызыл, 1984
21. Серенот С.К. Тыва улусчу эмнээшкин. Кызыл, 1993.
22. Сиянбиль М.О, Сиянбиль А.А. Традиционный тувинский костюм. Кызыл, 2000.
23. Сундуй Г.Д. Улусчу педагогика. Кызыл, 2004.
24. Сундуй Г.Д. Улусчу ужурлар 3-4 .Кызыл, 2005.
25. Сундуй Г.Д. Улусчу ужурлар 1-2 класстарга өөрөдилге – номчулга ному. Кызыл 2003.
26. Сундуй –оол М.С. Городок у подножия Кара-Даша. Кызыл, 2005.
27. Традиционная культура тувинцев глазами иностранцев. Кызыл, 2003. 2002
28. Тыва улустуң алгыш- йорээлдери. Кызыл, 1990
29. Чамзырын М.Ч, Чамзырын Е.Д. Тыва чоннун чаагай чаңчылдарын кижизидилге ажылынга ажыглаары. Кызыл, 2000.
30. Чадамба В.Ф. Сүр – кучунун үш оюну. Кызыл, 2004.
31. Чап Ч.М. Шагаам – сүзүглелим. Кызыл, 1999.
32. Шактаржык К.О., Биче-оол В.А. Тыва дугайында чугаалар. Кызыл,, 2004..